

Jaakko Markus
OTT, tutkijatohtori
Lapin yliopisto

Eduskunnan suurelle valiokunnalle

Eduskunnan suuri valiokunta on pyytänyt minulta lausuntoa asiassa U 35/2022 vp, jatkokirje UJ 50/2023 vp (EU:n yritys vastuudirektiivi). Lausuntopyyntö koskee erityisesti direktiivin siviiliprosessuaalisia säännöksiä siinä muodossa kuin ne ovat 8.2.2024 tehdyssä kompromissiesityksessä (jäljempänä ”trilogiteksti”).

Lausun kunnioittavasti seuraavaa.

Kysymys on ensinnäkin siitä, millaista prosessuaalista mekanismia trilogitekstin 22 artiklan 2a. kohdan d) alakohdassa tarkoitetaan. Toiseksi kysymys on siitä, millainen on tämän mekanismin suhde Suomen voimassaolevaan oikeuteen. Kolmanneksi esitän täydentäviä huomioita ja neljänneksi kokoavat johtopäätökset.

1 Trilogiteksti ja EU-oikeudellinen konteksti

Artiklan mukaan on järjestettävä mekanismi, jossa väitetty vahingonkärsijä¹ voi valtuuttaa (”authorise”) tietynlaisen järjestön ajamaan oikeuksiaan kanneteitse. Johdanto-osan perustelukappaleen 56 perusteella sääntelyn tarkoitus on edistää tosiasiallista oikeuden saatavuutta (”effective access to justice”), ja perustelukappaleen 58a mukaan direktiivi vastaa erinäisiin oikeuden saatavuuden haasteisiin, kuten riittävien edustuksellisten kannemekanismien puutteeseen (”representative actions”).

Trilogiteksti on ymmärrettävissä EU:n toimielinten aiemman käsitteistön valossa. Relevantteja aiempia tekstejä ovat muun muassa komission suositus 11.6.2013 (2013/396/EU) sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2020/1828 (edustajakannedirektiivi). Ensinnäkin vaikuttaa selvältä, että 22 artiklan mukainen mekanismi ei tarkoita vahingonkärsijän saatavan siirtämistä järjestölle. Saatavan siirrosta käytetään vakiintuneesti verbiä *assign* eikä *authorise*, ja siirron jälkeinen oikeudenkäynti ei enää koski

¹ Käytän jatkossa väitetystä vahingonkärsijästä ilmausta ”vahingonkärsijä” tekstin tiivistämiseksi.

vahingonkärsijän vaan siirronsaajan aineellisia oikeuksia – vrt. artiklan muotoilu ”enforce the rights of the alleged injured party”.

Kysymyksessä ei ole myöskään asiamiehen oikeudenkäyntivaltuutus; vahingonkärsijän ja järjestön suhde ei ole päämiehen (asianosaisen) suhde oikeudenkäyntiasiamieheen. Perustelukappaleen 58c muotoilu ”in its own capacity” näet tarkoittaa, että järjestö on oikeudenkäynnin asianosainen; EU:n säädöstekesteissä on ennenkin käytetty vastaavaa ilmausta asianosaisasemasta (esim. edustajakannedirektiivin johdannon perustelukappale 65). Sääntely ei myöskään palvelisi tarkoitustaan, jos asianosaisasema riskeineen jäisi vahingonkärsijälle. Tätä tulkintaa puoltaa myös oikeusministeriön antama lisäselvitys trilogitekstin taustasta.

Näin ollen 22 artikla edellyttää mekanismia, jossa asianosaisen status on järjestöllä, siis eri henkilöllä kuin väitetty aineellinen oikeus. Asianosainen ajaa kannevaatimusta toisen tai toisten puolesta. Tarkoitus on edistää oikeuden saatavuutta siten, että vahingonkärsijä ei joudu asianosaisen asemaan, johon liittyy oikeudenkäyntikuluriski (ja psykologista kuormaa). Tunnetuin mekanismi, jossa asianosaisasema irtautuu aineellisesta oikeusasemasta, on ryhmäkanne. Ryhmäkanteen käsite voidaan jakaa alalajeihin ainakin kanneoikeutetun tahon² tai vaatimuksen lajin³ mukaan (komission suositus 11.6.2013, artikla 3). Esimerkiksi edustajakannedirektiivi koskee tietynlaisten järjestöjen ja viranomaisten ryhmäkanteita kuluttaja-asioissa.

22 artiklan mukaisia mekanismeja ovat ainakin ryhmäkanteet. Tämän vahvistaa myös oikeusministeriön antama lisäselvitys artiklan valmistelusta. 22 artiklassa tai 58c perustelukappaleessa ei kuitenkaan sanota, että järjestön asianosaisasema pitäisi taata nimenomaan ryhmäkanteella. Näissä kohdissa ei viitata edustajakannedirektiiviin tai sen avainkäsitteeseen ”representative action”.⁴ Sanavalinta ”authorise” poikkeaa terminologiasta, jota käytetään komission suosituksessa ja edustajakannedirektiivissä. Myös varaus ”without prejudice to national rules of civil procedure” viittaa siihen, että jäsenvaltioille halutaan jättää liikkumavaraa. Trilogiteksti *edellyttää järjestön*

² Alalajeja ovat yksityinen ryhmäkanne, järjestöryhmäkanne ja viranomaisen ryhmäkanne.

³ Vaatimus voi olla ainakin korvausvaatimus, kieltovaatimus tai vahvistusvaatimus.

⁴ Myöskään termejä ”collective action” tai ”group action” ei käytetä.

asianosaisasemaa, joka voidaan toteuttaa ryhmäkanteella tai muulla samankaltaisella sääntelyllä.

2 Suhde Suomen oikeusjärjestelmään

Varallisuus oikeudellisissa riita-asioissa lähtökohta on, että henkilö saa toimia asianosaisena vain, jos asia koskee hänen väitettyä aineellista oikeuttaan. Tästä normista käytetään termiä asiavaltuus. Kantajalta siis pääsääntöisesti puuttuu asiavaltuus, jos hän ei edes väitä ajavansa omaa aineellista oikeuttaan; pääsääntö kieltää prosessimandaatin eli määräämistoimen, jolla oikeudenhaltija antaisi toiselle pelkän asianosaisaseman.⁵

Lähtökohdasta on lakisääteisiä ja oikeuskäytännössä muodostuneita poikkeuksia. Lakisääteisistä mainittakoon konkurssilain 3:3, osakeyhtiölain 22:7 ja ryhmäkannelain 1 §. Suomessa ryhmäkanteen määrittely kanteeksi, jota kantaja ajaa oikeudenkäynnissä ryhmän puolesta siten, että tuomio sitoo ryhmän jäseniä oikeusvoimaisesti. Ryhmäläiset eivät ole oikeudenkäynnin asianosaisia eivätkä ole nimenomaisesti valtuuttaneet⁶ kantajaa (HE 154/2006 vp, s. 4).

Ryhmäkanteen lisäksi Suomessa esiintyy muitakin ns. kollektiivisia oikeussuojakeinoja, joiden avulla oikeudenkäynnissä voidaan käsitellä massoittain yksittäisiä vaateita. Tässä yhteydessä keskityn niihin keinoihin, joissa vahingonkärsijät eivät ole asianosaisia mutta joissa vaateet saavat oikeusvoimaisen ratkaisun. Ryhmäkanteen lisäksi kysymykseen tulee siirronsaajan kanteen. Oikeudenhaltijat siirtävät saatavansa vahvalle organisaatiolle eli siirronsaajalle. Tämä ajaa vaatimuksia oikeudenkäynnin asianosaisena ja oikeudenkäynnin jälkeen maksaa oikeudenhaltijoille sopimuksen mukaisen osuuden. Järjestely perustuu oikeuskäytäntöön.⁷

Kuten edellä totesin, trilogitekstin 22 artikla ei merkitse saatavan siirtoa. Kotimaisessa oikeuskäytännössä on kuitenkin työoikeudellisissa asioissa annettu ammattiliiton toimia kantajana silloinkin, kun se on vaatinut suorituksia suoraan työntekijöille eikä itselleen (KKO 2018:8). Tällöin varsin epäaitoa siirtoa on kohdeltu samoin kuin yksityisoikeudellisesti aitoa

⁵ KKO 2018:8, k. 11-12; laajasti ks. Jussi Päivärinne, Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. SLY 2022, s. 43–53, 329–333. Käytän asianosaisen käsitettä nykyaikaisessa (muodollisessa) merkityksessä.

⁶ Esitöissä valtuutuksen käsite esiintyy suppeassa merkityksessä, joka viittaa asiamiehen oikeudenkäyntivaltuutukseen.

⁷ Ks. Jaakko Markus, Oikeuksiin pääsy massavahingonkorvauksissa. SLY 2022, s. 17–19, 98–99; Risto Koulu, Yhdessä vai erikseen? Kollektiivisen lainkäytön lupaus. COMI 2017, s. 55–58.

saatavan siirtoa.⁸ Tästä havaitaan, että työoikeudellisissa riita-asioissa Suomessa sallitaan jo nykyisin järjestely, joka on vähintäänkin samankaltainen kuin 22 artiklan tarkoittama. Direktiivi ei siis juuri muuttaisi nykyistä oikeustilaa, mitä tulee yhtiöiden omien työntekijöiden saataviin; muutos koskisi muun muassa tytäryhtiöiden työntekijöitä sekä ympäristövahinkojen uhreja.

Trilogitekstin mukaisen direktiivin implementointi voisi tapahtua ryhmäkanteen soveltamisalaa laajentamalla tai säätämällä erikseen järjestöjen asiavaltuudesta. Ensimmäinen vaihtoehto merkitsisi ryhmäkannelain muuttamista, jossa voisi olla vaikeaa sekä täyttää direktiivin vaatimukset että säilyttää ryhmäkannelain koherenssi. Lain 2 §:ssä säädetään ryhmäkanteen edellytyksistä tavalla, jotka eivät välttämättä sovi yhteen yritysvastuudirektiivin kanssa. Jos esimerkiksi henkilövahinkojen uhrin valtuuttavat järjestön ajamaan vaatimuksiaan, eri vaatimuksia koskeva todistelu voi olla niin erilaista, että 2 §:n mukaiset edellytykset eivät täyty (ks. HE 154/2006 vp, s. 19–20, 34–36). Direktiivin 22 artikla soveltuu myös muutaman tai jopa yhden henkilön vaatimukseen, kun taas ryhmäkannelaki edellyttää useita ryhmäläisiä. Implementointi ryhmäkannelain kautta edellyttäisikin joko 2 §:n yleissäännöksen monimutkaistamista tai siitä poikkeavaa erityissäännöstä.

Toinen vaihtoehto olisi säätää erikseen järjestön asiavaltuudesta yritysvastuudirektiivin mukaisissa siviilioikeudellisissa asioissa. Tällainen säännös voisi sisältyä oikeudenkäymiskaareen tai aineelliseen erityislakiin.⁹ Sääntely voitaisiin räätälöidä varsin joustavasti, ilman ryhmäkannelain sääntelytekniikan aiheuttamia rajoituksia. Tämän vaihtoehdon toteuttamiseen tietysti liittyisi avoimia kysymyksiä.

3 Täydentäviä huomioita

Toisinaan mietitään, uhkaavatko ryhmäkanteet ja samankaltaiset mekanismit vastaajan oikeusturvaa ja etuja – painostaisiko kantajapuoli vastaajaa perusteettomilla vaatimuksilla. Oikeustieteen vallitseva kanta kuitenkin on, että nykyistä laaja-alaisempi ryhmäkanteen ei Suomen olosuhteissa merkitsisi uhkaa lainkuuliaisille yrityksille.¹⁰ Myös trilogiteksti ottaa

⁸ Ks. Risto Koulu KKO 2018:8 teoksessa KKO:n ratkaisut kommentein; Antti Tapanila, Siviiliprosessi. SLY 2021, s. 75–77.

⁹ Erityissäännöksen sijoittaminen oikeudenkäymiskaareen olisi sikäli merkittävä, että laki ei sisällä yleissäännöstä asiavaltuudesta. Asiavaltuuden sääntely aineellisessa erityislaissa mukailisi osakeyhtiölain mallia (OYL 22:7).

¹⁰ Ks. esim. Antti Jokela, Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Alma Talent 2024, s. 318–320.

huomioon vastaajan oikeusturvan: 22 artiklan 2a. kohdan d) alakohdan mukaan kantajalta (järjestöltä) voidaan edellyttää esimerkiksi, että se on vakiintunut eikä tavoittele kaupallista voittoa. 22 artiklan 2 kohdan mukaan direktiivi ei salli rangaistusluonteisia tai muutoin ylikompensoivia vahingonkorvauksia.

4 Johtopäätökset

Direktiivin 22 artiklan mukainen mekanismi ei merkitsisi saatavan siirtoa järjestölle eikä liioin järjestön valtuuttamista oikeudenkäyntiasiamiehiksi. Kyse on siitä, että järjestölle annetaan asianosaisen asema joko ryhmäkanteen tai muun samankaltaisen mekanismin kautta.

Suomen oikeudessa on käytössä kuluttaja-asioissa ryhmäkanteen ja työoikeudellisissa asioissa samankaltainen järjestely. Direktiivi merkitsisi Suomen oikeuden jo sisältämien mahdollisuuksien jonkinasteista laajennusta. Tämä voitaisiin toteuttaa ryhmäkannelaissa tai muutoin asiavaltuutta koskevalla erityissäännöksellä.

Rovaniemellä 18.2.2024

Jaakko Markus